

“O‘ZBEK FOLKLORI VA SHEVALARI TADQIQOTLARI: AMALIYOT, METODOLOGIYA, YANGI YONDASHUV”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari

2026-yil 23-may

*(Professor Samixon Ashirboyev tavalludining
80 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan)*

“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari
/ Mas’ul muharrir: Sh.Sirojiddinov. – Toshkent, 2026. bet.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov
filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Normurodova N.Z. filologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov N.A. filologiya fanlari doktori, professor;
Ashirboyev S. filologiya fanlari doktori, professor;
Tilavov A.X. filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Xidraliyeva Z.R. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Aliqulova H.Q. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Turdialiyev A.X. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Alimardanov E.I. filol.fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), kattao‘qituvchi;
Qodirov U.A., katta o‘qituvchi.

Ushbu to‘plamda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universitetida 2026-yil 23-mayda o‘tkazilgan **“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari hamda filologiya fanlari doktori, professor Samixon Ashirboyevning tabarruk yoshi munosabati bilan yo‘llangan tabriklar o‘rin olgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin. Maqolalar sifati, mazmuni va haqiqiyliги uchun muallifning o‘zi javobgar hisoblanadi.

14.	Dilbar HAYDAROVA, Qo‘rqut ota hikoyalarida mifologik ayol obrazlarining tipologiyasi	474
15.	Dilorom HAYITBOYEVA, Ubaydiy ijodida folklor an‘analari	477
16.	Madina ALIMOVA, O‘zbek va ingliz tillarida frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili	480
17.	Shalolaxon IBODULLAYEVA, Xalq ertaklari va adabiy ertaklar. Adabiy ertaklarning bola dunyoqarashini shakllantirishdagi o‘rni	483
18.	Fayzulla ISKANDAROV, Na‘tlarda komil inson talqini	485
19.	Nigora SARIMSOQOVA, O‘zbek qahramonlik eposidagi jang sahnalari asosida talabalarda ilmiy-ommabop matn yaratish ko‘nikmasini shakllantirishi metodikasi	489

6-SHO‘BA. UMIDLI TADQIQOTCHILAR

1	Marvarid QURBONAZAROVA, Dialektal korpusda fonetik teglash: genezis	493
2	Marjona O‘RALOVA, Dunyo lingvistikasida qishloq xo‘jaligi dialektal birliklari bazasining tuzish tajribasi	496
3	Maftuna ABDULLAYEVA, Koson tuman shevalarida taomlarning nomlanishi (qarluq va qipchoq lahjalari) misolida	499
4	Dilzodaxon MADRAXIMOVA, O‘zbek xalq ertaklarini xalqaro kataloglar asosida o‘rganish tajribasi (Turk olimi Hüseyin Baydemir izlanishlari misolida)	502
5	Nigora SONDIBOYEVA, G‘allaorol tumani nurobod qishlog‘i shevasining lingvistik tahlili	505
6	Muxlisa JO‘RAYEVA, Topishmoqlarning pragmasemantik tahlili	509
7	E‘zoza MIZAMOVA “Ravshan”dostonida xalqona til: maqollar, iboralar, doimiy epitetlar	513
8	Ismigul MATKARIMOVA, Isajon Sulton hikoyalarida etnografik folklorizmlar	515
9	Malika TO‘RAQULOVA, O‘zbek xalq ertaklarida “Oq” va “Qora” ranglarning dualistik semantikasi	518
10	Shahnoza MAHMUDOVA, Xalq allalarida qo‘llangan ba‘zi dialektizmlar xususida	521
11	Mohina BOBOQULOVA, Zamonaviy o‘zbek adabiyotida folklor janrlarining transformatsiyasi	527
12	Mohidil SHERXONOVA, Namangan vodiysi shevasining o‘ziga xos leksikasi	529
13	Muslima AMINJONOVA, Namangan viloyati chust tumanidagi “sar sila” marosimi: an‘anaviy udum va uning ramziy talqini	533
14	Dildora HUSANOVA,	536

TOPISHMOQLARNING PRAGMASEMANTIK TAHLILI

PRAGMASEMANTIC ANALYSIS OF RIDDLES

Muxlisa JO'RAYEVA,

Andijon davlat universiteti

Folklorshunoslik va dialektologiya mutaxassisligi magistranti

10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/QWKC5656

Annotation. *This thesis sheds light on the theoretical foundations of the concept of pragmasemantics and analyzes its role in linguistics. Based on Shakhriyor Safarov's views on semantics and pragmatics, the harmony of meaning and application of language units is revealed. The main attention is paid to riddles, which are an important genre of folk oral literature, and how hidden and indirect meaning is formed in them is analyzed from a pragmaticsemantic perspective. The role of context, thinking, and national-cultural factors in understanding the content of riddles is also substantiated.*

Key words. *Pragmasemantics, semantics, pragmatics, meaning, speech situation, context, riddle, hidden meaning, linguistic unit, communicative purpose, thinking, folk oral literature.*

Tilshunoslik fanining zamonaviy rivoj bosqichida semantika va pragmatika yo'nalishlari o'zaro integratsiyalashib, yangi ilmiy yondashuv – pragmasemantikani yuzaga keltirdi. Ushbu yo'nalish til birliklarining nafaqat lug'aviy ma'nosini, balki ularning nutq jarayonida qanday qo'llanishi, qanday kommunikativ maqsadga xizmat qilishi va qanday kontekstda to'liq anglashilishini o'rganadi.

Shaxriyor Safarov ning "Semantika" asarida qayd etilishicha, tilning asosiy vazifasi ma'no yaratish va uni uzatishdan iborat bo'lib, lisoniy birliklar mazmunsiz mavjud bo'la olmaydi. Olimning "Pragmalingvistika" asarida esa til birliklarining haqiqiy mohiyati ularning qo'llanish jarayonida, ya'ni nutqiy faoliyatda ochilishi ta'kidlanadi. Demak, semantika ma'noni ifodalasa, pragmatika ushbu ma'noning qanday vaziyatda, qanday maqsadda qo'llanishini izohlaydi. Pragmasemantika esa bu ikki jihatni yagona tizimda o'rganadi. [Safarov 2013:15]. [Safarov 2008:22].

Tilshunoslikda pragmasemantika tushunchasi faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodi namunalari, xususan, topishmoqlar bu yo'nalishni o'rganish uchun qulay material hisoblanadi. Topishmoqlar yashirin ma'no, ko'chma ifoda va bilvosita tasvir orqali yaratiladi. Ularning asosiy vazifasi tinglovchini fikrlashga undash, yashirin mazmunni topishga yo'naltirishdan iborat.

Topishmoqlarda ma'no ikki qatlamda namoyon bo'ladi:

Bevosita (leksik) ma'no – matnda berilgan so'zlarning yuzaki mazmuni

Bilvosita (pragmatik) ma'no – topish orqali anglashiladigan asl mazmun

Masalan:

"O'zi kichkina, usti teshik-teshik" (javob: elak)

Bu yerda "kichkina" va "teshik" so'zlari semantik jihatdan predmet belgilarini bildiradi. Ammo tinglovchi bu belgilarni umumlashtirib, elak ekanligini topadi. Bu esa pragmatik tafakkur natijasidir.

Yana bir misol:

“Yer tagida oltin qoziq” (javob: sabzi)

Bu topishmoqda “oltin” soʻzi rangni bildirsa-da, aslida sabzining rangiga ishora qiladi. Demak, bu yerda semantik maʼno yetarli emas, balki kontekst va tajriba asosida pragmatik anglash zarur.

Quyidagi topishmoqlarni pragmasemantik jihatdan tahlil qilib koʻramiz:

“Koʻzi bor, lekin koʻrmaydi” (javob: igna)

Bu topishmoqda “koʻz” soʻzi koʻchma maʼnoda qoʻllangan. Pragmasemantik jihatdan inson aʼzosiga oid belgi ignaga nisbat berilib, metaforik oʻxshatish yuzaga kelgan. Ignaning ip oʻtkaziladigan teshigi “koʻz” deb atalishi uning shakliy jihatdan inson koʻziga oʻxshashligi bilan bogʻliq. Biroq “koʻrmaydi” deyilishi orqali haqiqiy biologik vazifa inkor qilinadi. Natijada tinglovchi predmetning tashqi belgisi va funksiyasi oʻrtasidagi qarama-qarshilik orqali javobni topadi.

“Ogʻzi bor, lekin gapirmaydi” (javob: qop)

Bu topishmoqda “ogʻiz” leksemasi koʻchma maʼnoda ishlatilgan. Qopning ochiq qismi inson ogʻziga qiyoslangan. Pragmatik maʼnoda predmetga insoniy aʼzo nomining berilishi personifikatsiya hodisasini yuzaga chiqaradi. “Gapirmaydi” birikmasi esa qopning jonsiz predmet ekanini bildiradi. Shu tariqa topishmoqda tashqi oʻxshashlik va vazifa orasidagi semantik bogʻlanish asosiy estetik vosita boʻlib xizmat qiladi.

“Bir uyda mingta mehmon” (javob: anor)

Mazkur topishmoqda anor “uy” obrazida tasvirlangan, uning ichidagi donalari esa “mehmon”larga oʻxshatilgan. Pragmasemantik jihatdan bunda metaforik koʻchish mavjud. “Uy” soʻzi anorning poʻstlogʻiga, “mehmon” esa donalariga nisbatan qoʻllangan. “Mingta” soni mubolagʻa maʼnosida ishlatilib, anor donalarining koʻpligini ifodalaydi. Topishmoqda xalqning obrazli tafakkuri va predmetni jonlantirish usuli namoyon boʻladi.

“Qanoti bor – uchmaydi, oyogʻi bor – yurmaydi” (javob: stol)

Bu topishmoqda stolning qismlari qush va inson tana aʼzolariga qiyoslangan. Stolning ikki yon qismi “qanot”, oyoq vazifasini bajaruvchi qismlari esa “oyoq” deb atalgan. Pragmasemantik jihatdan bunda metafora va antropomorfizm hodisasi kuzatiladi. “Uchmaydi”, “yurmaydi” kabi inkor shakllari orqali predmetning haqiqiy tirik mavjudot emasligi anglatiladi. Tinglovchi tashqi shakl va nomlanish asosida javobni topadi.

“Oʻzi yurmaydi, iz qoldiradi” (javob: qalam)

Bu topishmoqda qalamning yozish jarayoni obrazli tarzda ifodalangan. “Iz qoldirish” birikmasi yozuvni metaforik tarzda anglatadi. Pragmasemantik maʼnoda qalam harakat qiluvchi jonotga oʻxshatilgan, ammo “oʻzi yurmaydi” deyilishi bilan uning inson qoʻli orqali harakatlanishi nazarda tutiladi. Yozuvning qogʻozdagi izi esa yoʻl yoki yurish iziga qiyoslangan. Shu orqali predmetning funksional belgisi badiiy ifoda vositasiga aylangan.

“Kunduzi yoʻq, kechasi koʻp” (javob: yulduz)

Mazkur topishmoqda yulduzlarning faqat tun paytida koʻrinishi asos qilib olingan. Pragmasemantik jihatdan vaqt va holat oʻrtasidagi qarama-qarshilikdan foydalanilgan. “Kunduzi yoʻq” deyilishi aslida yulduzlarning mavjud emasligini emas, inson koʻziga koʻrinmasligini anglatadi. “Kechasi koʻp” birikmasi esa ularning tunda charaqlab koʻrinishiga ishora qiladi. Bu topishmoqda xalqning tabiat hodisalarini kuzatish asosidagi obrazli tafakkuri aks etgan.

Ushbu misollardan koʻrinib turibdiki, topishmoqlarda soʻzlarning toʻgʻridan-toʻgʻri maʼnosi koʻpincha chalgʻituvchi vazifani bajaradi. Asl maʼno esa yashirin holda boʻladi va uni faqat mantiqiy tafakkur, tajriba va kontekst orqali anglash mumkin.

Pragmasemantikaning yana bir muhim jihati – bu madaniy kontekst bilan bog‘liqligidir. Har bir xalqning topishmoqlari o‘sha xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va tajribasini aks ettiradi. Masalan, o‘zbek topishmoqlarida dehqonchilik, tabiat, uy-ro‘zg‘or buyumlari bilan bog‘liq obrazlar ko‘p uchraydi. Bu esa ularni tushinishda milliy bilim va tajriba muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Tilshunoslikda pragmatik yondashuv faqat ma’no emas, balki nutq egasining niyati, tinglovchining qabul qilish darajasi va kommunikativ vaziyatni ham hisobga oladi. Shu sababli topishmoqlarni faqat semantik jihatdan tahlil qilish yetarli emas. Ularni to‘liq anglash uchun pragmatik omillarni ham hisobga olish zarur.

Boshqa tilshunos olimlar ham ma’no va uning qo‘llanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikka e’tibor qaratgan. Masalan, Ferdinand de Saussure tilni belgi tizimi sifatida ko‘rib, ma’no ifodalovchi va ifodalanuvchi birliklar o‘rtasidagi munosabatni asoslab bergan. Shuningdek, Charles Sanders Peirce semiotika nazariyasida belgining ma’nosi uni qabul qiluvchi ong orqali shakllanishini ta’kidlaydi. Bu qarashlar ham pragmasemantik yondashuvga yaqin hisoblanadi. [Saussure 2006:41]. [Peirce 2003:18].

Xulosa qilib aytganda, pragmasemantika til birliklarining mazmuni va ularning qo‘llanishi o‘rtasidagi murakkab munosabatni o‘rganadi. Topishmoqlar esa ushbu hodisaning eng yorqin namunasidir. Ularda ma’no yashirin holda berilib, faqat tafakkur va kontekst orqali ochiladi. Shu jihatdan, topishmoqlar pragmasemantik tahlil uchun boy va samarali material bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Shaxriyor Safarov. Semantika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
- 2.Shaxriyor Safarov. Pragmalingvistika. – Toshkent, 2008.
- 3.Ferdinand de Saussure. Umumiy tilshunoslik kursi. – Toshkent: Fan (tarjima nashr).
- 4.Charles Sanders Peirce. Semiotika asoslari (tanlangan asarlar).
- 5.O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: Topishmoqlar to‘plami. – Toshkent.

